

Autor: Katarzyna Cieplińska-Olejniak

Temat lekcji:

*I wyjechałem, zostawiłem,
jak sen urwała się rozmowa... — rzecz
o Julianie Tuwimie.*

1. INFORMACJE WSTĘPNE

Scenariusz lekcji jest przeznaczony do realizacji w szkole ponadgimnazjalnej i szkole ponadpodstawowej (liceum 4-letnie) na lekcji historii. Jest to propozycja zajęć warsztatowych, a poszczególne elementy można modyfikować celem dostosowania ich do odbiorców lub potrzeb nauczyciela.

Wskazane jest wcześniejsze przeprowadzenie zajęć edukacyjnych na temat Holokaustu i polityki okupacyjnej III Rzeszy w Generalnym Gubernatorstwie.

Warsztaty przeprowadzamy w sali dydaktycznej na terenie ekspozycji *Nieukończony życia* w Synagodze pod Białym Bocianem, w której uczniowie wykonują zadania.

Zajęcia rozpoczynamy od zwiedzenia wystawy. Motywem wprowadzającym do zajęć jest tablica z manifestem Juliana Tuwima *My Żydzi polscy...* w przestrzeni *Refleksje*.

Uczniowie zapoznają się z tekstem. Po przeczytaniu nauczyciel wyjaśnia, że głównym celem zajęć jest zrozumienie kontekstu historycznego manifestu i okoliczności towarzyszących jego powstaniu. Zadaniem uczniów będzie próba zrozumienia wpływu Holokaustu, II wojny i doświadczeń emigracyjnych na poczucie tożsamości narodowej poety i jego postawy wobec otaczającego świata.

2. POZIOM EDUKACYJNY:
IV etap edukacyjny, szkoła ponadgimnazjalna
klasa I i III liceum 3-letniego,
III etap edukacyjny, szkoła ponadpodstawowa
klasa IV liceum 4-letniego.
3. CZAS TRWANIA LEKCJI: 45 minut
4. ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ: historia
Etap kształcenia IV, szkoła ponadgimnazjalna – zakres podstawowy
CELE KSZTAŁCENIA: I, II, III
TREŚCI NAUCZANIA: 7.5
Etap kształcenia IV – zakres rozszerzony
CELE KSZTAŁCENIA: I, II, III
TREŚCI NAUCZANIA: 7.1,2
Etap kształcenia III, szkoła ponadpodstawowa, czteroletnie liceum:
CELE KSZTAŁCENIA: I, II, III
TREŚCI NAUCZANIA:
XLVI.1,2 – zakres podstawowy
XLVI.4 – zakres rozszerzony
XLIX. 1,2,3,4 – zakres podstawowy i rozszerzony
5. CELE OPERACYJNE LEKCJI
- Uczeń:
- rozumie pojęcie tożsamości narodowej;
 - rozumie i wyjaśnia wpływ II wojny światowej i Holokaustu na losy ludności cywilnej, ze szczególnym uwzględnieniem losów jednostki;
 - analizuje wpływ reżimu totalitarnego na losy ludności cywilnej;
 - wykorzystuje materiały źródłowe do tworzenia narracji historycznej;
 - rozumie pojęcie manifestu jako formy przekazu;
 - wymienia cechy manifestu;
 - wykorzystuje nabytą wiedzę do tworzenia nowej informacji;
 - analizuje teksty źródłowe, wskazując związki przyczynowo-skutkowe.

4. METODY I FORMY PRACY:

- burza mózgów,
- praca w grupach,
- analiza tekstów źródłowych i literackich.

MATERIAŁY POMOCNICZE:

- załączniki nr 1–4: fragmenty biografii (kserokopie z poleceniami)
- kartki papieru A4

5. STRUKTURA LEKCJI

CZĘŚĆ I (15 minut)

→ Wstęp

Polecenie wprowadzające dla uczniów:

1. Wymień znane ci utwory Juliana Tuwima.

Nauczyciel wyjaśnia, że dla dzieci Julian Tuwim to przede wszystkim autor *Lokomotywy* i *Ptasiego radia*, *Słonia Trąbalskiego*; dla dorosłych – autor *Kwiatów polskich*, *Balu w operze*, czy słynnego wiersza *Mimozami jesień się zaczyna*, który większość kojarzy z pięknym wykonaniem Czesława Niemena. Nie da się na jednej lekcji przedstawić losów tego niezwykłego poety, ale można postarać się choć w ułamku zrozumieć ogromny dramat będący udziałem tego człowieka. Dramat, który zmienił jego patrzenie na świat, poczucie własnej tożsamości narodowej i który odcisnął się piętnem na dalszym życiu, podobnie jak w przypadku milionów innych ludzi, którzy doświadczyli koszmaru II wojny i Holokaustu.

→ Praca w 5 grupach

Uczniowie otrzymują fragmenty biografii Juliana Tuwima autorstwa Mariusza Urbanka *Tuwim. Wylękniony bluźnierca* (załącznik nr 1). Na ich podstawie odpowiadają na pytania:

1. Wymień etapy emigracji Juliana i Stefanii Tuwimów.
2. Wymień trudności, z jakimi spotkali się Tuwimowie w trakcie swojej ucieczki z ogarniętej wojną Polski.
3. Podaj okoliczności, które okazały się pomocne w organizowaniu kolejnych etapów podróży.

CZĘŚĆ II (20 minut)

Nauczyciel wyjaśnia, iż informacje o tragicznym losie Żydów w okupowanej Polsce, powstaniu w getcie i jego likwidacji dotarły do Tuwima przebywającego w Stanach Zjednoczonych. Poeta nie wiedział jednak jeszcze, że naziści zamordowali również jego matkę.

W 1944 roku zrozpaczony Tuwim ogłosił manifest *My Żydzi polscy...*, który został opublikowany po raz pierwszy w tym samym roku w Londynie w miesięczniku „Nowa Polska” redagowanym przez Antoniego Słonimskiego.

→ Praca w czterech grupach

Uczniowie wraz z przydzielonymi zadaniami udają się na wystawę, gdzie na podstawie znanego już tekstu *My Żydzi polscy...* odpowiadają w grupach na polecenia (załącznik nr 2).

Grupa 1. Podaj argumenty Juliana Tuwima przemawiające za jego identyfikacją z narodem polskim.

Grupa 2. Wyjaśnij, w jaki sposób poeta argumentuje swoją identyfikację z narodem żydowskim.

Grupa 3. Wymień wydarzenia, na które Julian Tuwim powołuje się w manifeste.

Grupa 4. Zapoznaj się z definicją manifestu. Na jej podstawie wymień środki wyrazu zastosowane przez poetę w utworze. Wyjaśnij, w jaki sposób forma manifestu służy przekazaniu stanowiska i emocji artysty?

→ manifest według Słownika Języka Polskiego¹⁷

1.«odezwa władzy do narodu» 2.«deklaracja publiczna jakiejś organizacji społecznej, partii politycznej, grupy literackiej, zawierająca jej program działania» 3.«to, co jest wyrazem czyichś uczuć lub poglądów» 4.«publiczny protest lub skarga»

PODSUMOWANIE (10 minut)

Po upływie wyznaczonego czasu uczniowie wracają do sali warsztatowej i prezentują efekty swojej pracy. Nauczyciel prosi uczniów, aby spróbowali wyjaśnić na podstawie zdobytych informacji, na czym polegał największy dramat poety leżący u podstaw stworzenia manifestu *My Żydzi polscy...*?

17 <https://sjp.pwn.pl/sjp/manifest; 2566922.html>.

PROPONOWANE ZADANIE DOMOWE

Rozstrzygnij, czy wynikającą z traumy wojennej postawę Juliana Tuwima można uznać za wyjątkową? W oparciu o poniższe fragmenty rozważ, w jaki sposób doświadczenia II wojny i Holokaustu wpływały na ludzkie postawy (załącznik nr 3).

MATERIAŁ POMOCNICZY

→ załącznik nr 1 (dla wszystkich grup):

1. Wymień etapy emigracji Juliana i Stefanii Tuwimów.
2. Wymień trudności, z jakimi spotkali się Tuwimowie w trakcie swojej ucieczki z ogarniętej wojną Polski.
3. Podaj okoliczności, które okazały się pomocne w organizowaniu kolejnych etapów podróży.

„(...) Wyjechał z Warszawy 5 września, taksówką, razem z żoną, Grydzewskim i Słonimskimi do Kazimierza nad Wisłą. (...) W Kazimierzu uciekinierzy zatrzymali się na chwilę u Marii i Jerzego Kunczewiczów, potem pojechali dalej, przez Tomaszów Lubelski, Hrubieszów, Lwów, Stanisławów, w stronę rumuńskiej granicy, do Siatynia nad Dniestrem. Przez całą drogę popędzani byli przez niemieckie samoloty, zajmujące coraz większą część polskiego nieba. Zaczęło się coś, co nie da się opisać słowami: jakiś kataklizm, piekielny huk, widok spadających cielsk bomb wyraźny, potem lecące nad nami dachy, drzwi, okna, strzępy jakichś stworów czy przedmiotów bliżej nieokreślonych” – opowiadał Tuwim w wywiadzie, którego udzielił kilkanaście miesięcy później, już bezpieczny w Rio de Janeiro.

W rowach przy drogach, którymi jechali, leżało coraz więcej trupów. Każdego dnia trzeba było na nowo starać się o nocleg, coś do jedzenia, transport. „Stojąc nad rowem, na brzegu szosy, prosząc przejezdnych o zabranie nas ze sobą, przeżywałem uczucia żebraka” – mówił. (...)

Przekraczając granicę, poeta zerwał liść. Ostatni namacalny ślad ojczyzny. W archiwach przetrwała koperta, do której go włożył. Z opisem: „Liść z ostatniego drzewa na granicy polsko-rumuńskiej” i datą: 17 IX 1939 r.

(...)

Tymczasem już w czerwcu 1940 roku znów trzeba było uciekać. Wieść o tym, że niezwyciężona armia francuska uległa wojskom Hitlera jeszcze szybciej niż Polska, zastała Tuwimów na południu Francji. Ale ucieczka do Portugalii, gdzie wkrótce znalazł się prawie cały polski Paryż, była rozwiązaniem tylko na chwilę. Europa stawała się coraz bardziej ciasna, na kontynencie zaczynało brakować bezpiecznych miejsc. (...)

Nie mieli wątpliwości, że bezpiecznie może być tylko za oceanem, ale wizy do któregośkolwiek z państw obu Ameryk stały się towarem podlegającym ścisłej reglamentacji. Zgoda rządu polskiego na wyjazd do USA nie oznaczała wcale, że Amerykanie zechcą poetę przyjąć. Chętnych było zbyt wielu. (...)

Kluczem, który otworzył zamek do upragnionej wolności za oceanem, znów okazała się poezja. Ambasadorem nadzwyczajnym Brazylii w Lizbonie był poeta Mariano Olegario; wystarczył telefon z prośbą o pomoc, by zadziałała cechowa solidarność i jeszcze tego samego dnia wiza (tymczasowa, dająca prawo pobytu na sto osiemdziesiąt dni) za ocean się znalazła. W lipcu 1940 roku Tuwimowie i Lechoń wyruszyli na pokładzie statku Angola do Brazylii (...).

Jeszcze 12 marca 1941 roku Tuwim usłyszał w polskim konsulacie w Rio, że otrzyma wizę najwcześniej za dziesięć, dwanaście miesięcy, ale zabiegi przyjaciół, poparcie Arthura Colemana i życzliwość ambasadora Ciechanowskiego okazały się wreszcie skuteczne. Wizę udało się załatwić, co prawda nie w Rio de Janeiro, ale w São Paulo (po czterech tygodniach oczekiwania) i 7 maja mogli z żoną wsiąść na statek Uruguay płynący do Nowego Jorku. Wyruszyli do USA z nadzieją, tam wreszcie staną na własnych nogach¹⁸.

→ załącznik nr 2

Zadania dla grup:

Grupa 1. Podaj argumenty Juliana Tuwima przemawiające za jego identyfikacją z narodem polskim.

Grupa 2. Wyjaśnij, w jaki sposób poeta argumentuje swoją identyfikację z narodem żydowskim.

Grupa 3. Wymień wydarzenia, na które Julian Tuwim powołuje się w manifestcie.

Grupa 4. Zapoznaj się z definicją manifestu. Na jej podstawie wymień środki wyrazu zastosowane przez poetę w utworze. Wyjaśnij, w jaki sposób forma manifestu służy przekazaniu stanowiska i emocji artysty?

→ **manifest** według Słownika Języka Polskiego¹⁹

1.«odezwa władzy do narodu» 2.«deklaracja publiczna jakiejś organizacji społecznej, partii politycznej, grupy literackiej, zawierająca jej program działania» 3.«to, co jest wyrazem czyichś uczuć lub poglądów» 4.«publiczny protest lub skarga»

18 Mariusz Urbanek, *Tuwim. Wylękniony bluźnierca*, Warszawa 2013, ss. 168–187.

19 <https://sjp.pwn.pl/sjp/manifest;2566922.html>.

→ załącznik nr 3

PROPONOWANE ZADANIE DOMOWE

Rozstrzygnij, czy wynikającą z traumy wojennej postawę Juliana Tuwima można uznać za wyjątkową? W oparciu o poniższe fragmenty rozważ, w jaki sposób doświadczenia II wojny i Holokaustu wpływały na ludzkie postawy.

(...) Pierwsze echo o Tuwimie doszło mnie późnym latem 1945 roku, w małej miejscowości pod Monachium, gdzie leczyłem gruźlicę po opuszczeniu obozu w Dachau... Przybył do naszego szpitala mały chuderlawy chłopiec z Ozorkowa... Ten piętnastoletni chłopiec poza niewielkim tobołkiem z bielizną miał przy sobie zmiętą kartkę wypełnionym maszynowym pismem, była to kopia tekstu Tuwima, odpis słynnego listu, skierowanego z Nowego Jorku do Polski jeszcze w 1944 roku. Bolesny list, rozdzierający na nowo rany godził w faszyzm, w okrucieństwo, w bezmyślność... List ten wieziony przez małego chłopca, unoszony przez liczne kraje Europy był jego legitymacją i świadectwem, jego dowodem osobistym. Chłopiec był uczestnikiem tej samej tragedii i miał prawo do tych samych słów, jakich nikt do tej pory nie wymówił po polsku. W tym samym czasie w zburzonej Warszawie szesnastoletnia Halina Birenbaum próbowała otrząsnąć się ze wspomnień z warszawskiego getta, z koszmarnych miesięcy i lat spędzonych na Majdanku, w Birkenau, Ravensbrück i Neustadt-Glewe. Z całej rodziny ocalał jedynie jej brat i dzięki jego namowom postanowiła wrócić do szkoły. W rozmowie z izraelską nauczycielką wspomina, że szkoła była polska i każdego ranka lekcje zaczynały się modlitwą. Z czasem zaczęła żegnać się i ona, co powodowało nieustające kłótnie z bratem. Pewnego dnia na stoliku przy łóżku znalazła broszurę Tuwima. Przeczytała ją ze wzruszeniem, czując jak przesywają ją dreszcze, zrozumiała, iż jest Żydówką, że nie ma ucieczki od tego losu i dwa lata później wyemigrowała do Palestyny. (...)²⁰

BIBLIOGRAFIA:

- Manifest, w: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/manifest.html> (dostęp 20.05.2020).
- Michał Sobelman, *Syjonisci kontra „Żydzi polscy”. Palestyńskie echa memoriału Tuwima*, w: ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA LITTERARIA POLONICA 4(26) 2014 w: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11089_12031 (dostęp 20.05.2020).
- Mariusz Urbanek, *Tuwim. Wylękniony bluźnierca*, Warszawa 2013.

²⁰ Michał Sobelman, *Syjonisci kontra „Żydzi polscy”. Palestyńskie echa memoriału Tuwima*, [w:] http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11089_12031 (dostęp 20.05.2020).